

Publikálás és tájékoztatás a pedagógiában

A pedagógiai gyakorlat többszáz éves, s nyilvánvaló, hogy az összegyűlt szokások, tapasztalatok valamilyen formában mindig hagyományozódtak; azaz mai szóval az információs csatornák más-más módon és hatékonysággal, de régen is működtek.

A múlt század utolsó harmadában robbanásszerű változás következett be a pedagógiai tapasztalatok, információk áramlásában. Az összegyűlt ismeretek, majd a tudományosnak mondható eredmények esősorban a könyv- és folyóirat-kiadás csatornáin jutottak mind szélesebb rétegekhez. A széles rétegeket azért kell hangsúlyozni, mert a pedagógiai tevékenység más értelmiségi munkaterületektől eltérően azt jelenti, hogy sok tízezer szakember egyidőben megközelítően azonos tevékenységet végez, s az eközben szerzett tapasztalat viszonylag széles szakmai rétegek érdeklődésével találkozik. Ebben az értelemben a múlt század utolsó harmadára adottak voltak a feltételek egy igen sajátos könyv- és folyóirat-irodalom kialakulására. (A rövidség miatt most csak a folyóirat-kiadásra utalunk.) Míg a század közepén 1-2 pedagógiai folyóirat jelent meg, addig 1880 körül 60-70, majd az első világháború előtt több mint 90.

A pedagógiai könyv- és folyóirat-kiadás új helyzetet teremtett a pedagógiai tapasztalatok, majd tudományos eredmények összegyűjtésében és továbbításában. E spontánnak látszó folyamat már a kezdet kezdetén „központi támogatást” is kapott, hiszen a szinte egyik évről a másikra kialakuló pedagógus társadalom szakmai öntudatának, továbbképzésének számtalan problémáját egyesületi-közéleti aktivizálással és az ehhez kapcsolódó folyóiratokkal kívánták segíteni.

Az 1880-as években tehát megindult egy publikálási folyamat, de sajnálatosan úgy, hogy nem alakultak ki a publikálással kapcsolatos követelmények. A pusztá szándék is elegendő volt arra, hogy bárki, bármikor leírja vélekedését vagy a gyakorlatban szerzett tapasztalatait. E szándék a hierarchia magasabb szintjeiről csak támogatást kapott, hiszen a publikálás ténye önmagában hozzáértést, illetékességet jelentett, sőt bizonyított. E vitatható és következményeiben máig is érezhető gyakorlatot a lassan és nehézkesen fejlődő neveléstudomány semmiben sem befolyásolta. Az ellenőrizhetetlen tapasztalatok közlése, a különböző indíttatású fogalmazványok, a tudományosság különböző fokán álló publikációk áradata, megállapíthatatlan volt. Becslésük szerint a pedagógiai folyóirat-kiadás 125 éve alatt – ha átlagosan 50 folyóiratot évente 10 megjelenéssel és számonként 5 minősíthető publikációval számítunk – a publikációk száma meghaladja a háromszázezret. Ez a szám első hallásra irigylésre méltó aktivitást takar, belegondolva azonban kétségbeejtő aggodalomra ad okot, hiszen nem tudni, hogy e roppant irodalom milyen értéket takar, mennyiben segítette és segíti a pedagógiai gyakorlatot, s egyáltalában van-e remény arra, hogy benne bármilyen igazi érték megtalálható?

Mindez átvezet a tájékozódás és a tájékoztatás kérdéséhez.

Mindazok a körülmények, amelyeket felsoroltunk a pedagógiai publikálásról, nem kedveznek az igényes tájékozódásnak. Ilyen körülmények között az elődökkel való együttműködés nem alapvető igény a publikációval szemben, s a tapasztalatok, tudományos eredmények egymásra építése sem alapkövetelménye a publikálásnak. Ehelyett az egy helyben topogás, az ismételtetés, az átfedések lettek alapvető jellemzői irodalmunknak. Számítások szerint a különböző tudományokban a feleslegesen megismételt kutatások lekötik az energiák 50 százalékát. Meggyőződésem, hogy a pedagógiában ez az arány még rosszabb, s ami a legnagyobb baj: a felesleges publikációk szinte teljesen elfedik a tényleges eredményeket, melyek jól szolgálnák a pedagógiai gyakorlatot.

Az igényes tájékozódást tudományunk mindenkorai politikai függősége is akadályozta. Egy-egy politikai korszak kezdetén a publikációk többsége azzal foglalkozott, hogy elhatárolja magát az adott kérdésben megjelent korábbi publikációktól, illetve azok tartalmától. Később – az előzmények megtagadása után – szintén politikai szempontok alapján kialakított haladó hagyományok pótolták az igazi tájékozódást, az előzmények igényes feltárását. A fenti és a fentiekhez hasonló okok is hozzájárultak ahhoz, hogy a pedagógiai tájékoztatás színvonala messze elmaradt más szakterületekétől.

A tájékoztatást, természetesen, nem szűkíthetjük le a könyvtárakra és az ott készülő bibliográfiai segédletekre. A tájékoztatást magának a publikálóknak kell elkezdenie, hiszen tapasztalatainak, ismereteinek, tudományos eredményeinek megismertetése, elterjesztése a célja. Így a tájékoztatás a pontos és a tartalomra utaló címadást, a világos egyértelmű megfogalmazást, a legfontosabb mondanivaló összefoglalását feltételezi. De a tájékoztatást kellene segítenie maguknak a folyóiratoknak, kiadóknak is. Sajnos azonban a folyóirat-irodalmon belül nem alakult ki optimális munkamegosztás. Az elmúlt 125 évben nem vagy alig váltak külön a tudományos igényű folyóiratok az egyesületi étellel, képzéssel vagy továbbképzéssel foglalkozóktól. Természetesen elképzelhető, hogy egy folyóiraton belül válnak külön a tudományos igényre számottartó írások a más célú közleményektől; ennek azonban voltak és vannak veszélyei. A publikálás rangját a terjedelem és a tudományosság vagy annak látszata emelte, s ennek a nyomásnak mindig nehéz volt ellenállni.

Optimális esetben a jól működő kritika is a tájékoztatás hatékony eszköze, segítője. A jó kritika ugyanis orientál, kiemel, értékkel, szelektál. Ehelyett szakmánkban a kritika legtöbbször csak dezorientált, s még tovább fokozta az érték és értéktelen összemosását. Az igazi kritika hiányának okai ismét szerteágazóak, meghaladják a cikk kereteit. Legfeljebb csak utalok arra a közismert tényre, hogy a folyóiratok többsége gyakran olyan függőségi rendszerben élt, hogy az igazi kritika egy láthatatlan, de nagyon is jól működő érdekrendszert bolydított volna meg.

A szorosabb értelemben vett tájékoztatás a különböző segédletek, bibliográfiák, repertóriumok, lexikonok stb. feladata. Korábban ezt lelkes könyvtárosok, kutatók vállalták, ma már ez a munka erre hivatott intézményeket igényel. Szakmánkban az elmúlt száz éve alatt a tájékoztatás területén az egyéni vállalkozások nagy tömegével találkozhatunk. Fenntartásaim oka nem az egyéni vállalkozások lebecsülése, hanem az a tény, hogy a befektetett energia legtöbbször nem volt arányban az elkészült munka hasznával. A pedagógia különböző részterületeiről tucatnyi bibliográfia és repertórium készült, de máig sem áll rendelkezésünkre egyetlen korszak irodal-

mának teljes feltárása. Csak példaként említem, hogy repertórium készült a *Napkeletről*, az *Ének-Zenetanításról*, a *Rajztanításról* stb., de nem készült semmilyen feldolgozás az ezeknél lényegesen fontosabb *Magyar Pedagógiai Szemlé*ről, a *Néptanítók Lapj*áról stb., stb. Meggyőződésem, hogy a sokszor egymást keresztező, vitatható fontosságú bibliográfiai összeállítások felesleges energiát vonnak el igényesebb, differenciáltabb tájékoztatástól.

A kisebb, esetleges feldolgozások mellett voltak átfogó nagy vállalkozások is. Ezek között elsőként kell megemlíteni *Hellebrant Árpád* munkáját. A Magyar Tudományos Akadémia hangyaszorgalmú tudós könyvtárosa 1905 és 1924 között a *Magyar Pedagógiában* tette közzé a pedagógiai irodalom éves termését. A teljességre törekvő összeállítás ma is hézagpótló, s az évente feldolgozott kb. 2000 tétel, világos szakrendjével, igen használható. Sajnos az 1924 és 1959 közötti időszakról hasonló összeállítás nem készült. A Fővárosi Pedagógiai könyvtár a pedagógiai folyóiratok közreadásánál (*Baranyai Mária – Keleti Adolf: A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841–1936. 1937.*), valamint az évkönyvekben közzétett értesítőirodalom megjelenetésén túl többre nem vállalkozott.

Alapvető változást a korszerű, igényes tájékoztatásban az Országos Pedagógiai Könyvtár létrejötte, illetve a gondozásában megjelenő *Magyar Pedagógiai Irodalom* című periodika jelentette. A kisebb-nagyobb változtatásokkal, de folyamatosan megjelenő bibliográfia 1959-től kiindulópontja és alapja a pedagógiai irodalom feltárásának.

A retrospektív bibliográfiák hiánya azonban még a közelmúltat tekintve is problematikus, hiszen egy-egy kérdéskörben az igényesebb tájékozódáshoz évente kettő, négy vagy hat füzetet kell áttekinteni. Ezek a körülmények is közrejátszottak, hogy neheztülő pénzügyi feltételek ellenére is jelentős munkálatok indultak el az OPMK-

ben az elmúlt évtizedek, sőt évszázad irodalmának feltárására. Elsőként említjük, hogy kiadás előtt áll egy kb. 25 íves munka, mely a *Pedagógiai tájékozódás forrásai* címen lényegében mindazokat a bibliográfiákat, repertóriumokat tartalmazza, amelyek pedagógiai irodalmat dolgoznak fel. Ez a kiadvány a pedagógiai tájékozódás alapforrása lesz, s haszna különösen azért jelentős, mert hozzáférhetővé teszi a már említett egyéni vállalkozások produktumait. Becsléseink szerint e munkában közzétett bibliográfiák legalább félmillió publikációt tesznek hozzáférhetővé.

Jelentőségében a fentieket is meghaladja az a többéves vállalkozás, melynek előmunkálatai a 80-as évek elejére nyúlnak vissza. Az iskolai értesítők feltárásáról és feldolgozásáról van szó, melynek pedagógiai, tudománytörténeti jelentősége szinte felbecsülhetetlen. Jelenleg kiadásra készítjük elő az értesítőirodalom bibliográfiáját, s ezzel párhuzamosan megkezdődött a repertórium számítógépes adatrögzítése is. *Az értesítőirodalom mintegy 40 000 kötetének repertórium*a a tanulmányok feldolgozásán kívül tartalmazza az illusztrációkat, a tanárok névsorát, a tanári kar és a tanulók számát, valamint az adott iskolaév fontosabb eseményeit (például magas szintű látogatások, jelentősebb kitüntetések, nagyobb kirándulások stb.).

A neveléstörténeti irodalomban való tájékozódásnak alapforrása lesz *A magyar neveléstörténeti irodalom száz éve* című adatbázis. A kb. 14-15 000 tételből álló adatbázis alapanyaga részben együtt van, s jelenleg a számítógépes adatrögzítés tartalmi-technikai és nem utolsósorban pénzügyi feltételeinek kidolgozásán munkálkodunk.

A magyar iskola ezeréves múltjának megünneplése feltételezésünk szerint a hely- és iskolatörténeti kutatások fellendüléséhez vezetnek. Ezért terveink szerint a hely- és iskolatörténeti anyag feldolgozása elsőbbséget élvezne, s ez lehetővé tenné az ilyen természetű kutatások megkönnyítését, illetve azok színvonalának jelentős emelését. A számítógépes adatrögzítés előnyeiről itt nem kívánok szólni, de megemlítem, hogy ez lehetővé teszi az értesítőrepertórium és az iskolákra vonatkozó neveléstörténeti irodalom egységes hozzáférhetőségét.

*

Végül: két korábban készült bibliográfia pontosításával és kiegészítésével készül *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841–1990* című munka is. A gépi program elkészült, s folyamatban van a közel ezer folyóirat kb. 15 000 évfolyamának feldolgozása.

A magyarországi iskola ezeréves évfordulója jó lehetőséget teremt a retrospektív bibliográfiai munkálatoknak. Meggyőződésem, hogy e munkák hozzájárulnak, hogy az évfordulóval kapcsolatos kutatások az eddigieknél gazdagabban használják fel elődeink munkáját, ugyanakkor méltó hozzájárulást jelentenek a tervezett ünnepségsorozathoz.

Jáki László